

ANTROJI DALIS

DRAUGAS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1989 m. sausio mėn. 21 d. / January 21, 1989

Nr. 14(3)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Kūrybinė laisvė ir socrealizmo metodai

Vienuoiktame 1988 metų *Perгалės* žurnalo numeryje išspausdintas literatūros kritiko Vytauto Kubiliaus pasisakymas apie kūrybą ir save antrašte „Iš kritiko užrašų“. Skaitytojams pateikiami trumpi, bet kondensuoti kritiko apmąstymai apie sovietiną lietuvių literatūrą, apie rašytojus ir jų santykį su negailestingomis realijomis. Pastabos rašytos 1964-1981 metais.

Šiuo metu, kai Lietuvoje spauda tapo drąsesnė, Vytautas Kubilius ryžosi pagarsinti savo samprotavimus, kurie prieš keletą metų nebūtų išvydę dienos šviesos, nes juose labai maža pompastiško patoso bei narciziško įsimylėjimo į socialistinio realizmo metodų pranašumus. „Laikraščiai nuolat siūlo kritikai diskutuoti. Bet apie ką? Mes šventai tikime, kad socrealizmas yra pats geriausias kūrybinis metodas, kad partiškumas yra tobiliausia tiesos pažinimo forma. Dėl šitų mūsų literatūros pagrindų nesiginčijama“, — ne be ironijos rašo autorius ir priduria: „Ar nereikėtų pratintis prie karčios tiesos, kad mūsų darbai ir mūsų egzistavimas turi praeinamą vertę!“ Kitoje ištraukoje, pažymėtoje 1969 metų data, užtinkame vėl įdomią mintį: „Jei tau valdžia teiks privilegijų, tai už jas ir atpildo pareikalą. O menininkas privalo išlaikyti nepriklausomą sprendimo teisę. Šitaip gražiai romanistas šnekėjo, išmėdęs iš valdžios prašmatnų butą ir padavęs pareiškimą importiniams baldams“. O jau 1972 metų apmąstymuose prasiveržia stačiai maištingos išvados: „1956 m. buvo iškilmingai atsisakyta komandavimo menui. Bet Chruščiovas išplūdo Šostakovičių ir nuvarė į kapus Pasternaką. Tad jau negalima visko suversti asmenybės kultūrai. Matyt, socializmo sistemoje iš esmės ydingai nusistatytas santykis tarp valstybės ir meno“.

Iš tikrųjų pataikyta kaip pirštu į dangų. Antai *Mokslinio komunizmo vadovėlyje* samprotaujama: „Norint pereiti į komunizmą, reikia pasiekti, kad visa liaudies įsivartojusi socialistinė kultūra, reikia įveikti senosios visuomenės ydas, idealistinius, savininkiškus, religinius vaizdinius“.

Tačiau kyla klausimas — kokia ji, ta socialistinė kultūra? Į tai ryžtingai atsako *Mokslinio komunizmo vadovėlis*, teigiant, kad socialistinės visuomenės menas kupinas optimizmo ir gyvenimą teigiančių idėjų, kad jis turi būti didžiausias ir įkvėpimo šaltinis milijonams žmonių, t.y. turi būti priešingas „buržuaziam“ dekadentiškam menui, kuris propaguoja pesimizmą, skiepija neviltingą būties chaotiškumą ir žmogaus vienatvę.

Taigi viename vadovėlio puslapyje — dvi viena kitai prieštaraujantios mintys: iš vienos pusės, *socliteratūra* privalo būti dirbtinai optimistiška, o iš kitos pusės, *tas pats optimistinis menas turi kovoti su idealizmu*. Nepaisant „mokslinio komunizmo“ materialumo ir realistiškumo, iš literatūros reikalaujama ne gyvenimo tiesos, o patosinio kompartijos idealų pavertimo, kuriame pati partija turi atrodyti kaip ikona. *Mokslinio komunizmo vadovėlyje* partijos vadovavimas piešiamas rožinėmis spalvomis: „Tikram partiniam vadovavimui svetimi administravimo ir savavališkų sprendimų, subjektyvių skonių ir vertinimų primetimo metodai. Vadovauti — reiškia pirmiausia sužavėti partijos idealų didingumu ir grožiu“ (MK, p. 396). Toliau tikinama, jog vienintelis teisingas kelias menininkams — tarnavimas liaudžiai.

Kokiais monstriškais būdais ir kruvinais metodais buvo bandoma „sužavėti“ partijos idealų grožiu, šiandien jau niekam ne paslaptis. Taip, menas kuriamas žmonėms ir jis tarnauja humanistiniais idealais, bet kai kūryba tarnauja antižmogiškiems tikslams, tai ji praranda teisę vadintis menu. *Nėra vergų meno*, nes tai iš esmės kertasi su fundamentaliausiomis meno gyvavimo prielaidom.

Dr. Jonas Grinius knygoje *Grožis ir menas*, nagrinėdamas socialistinį realizmą, teigia, kad šiems kūriniams įeiti į ilgaamžį tautos ar žmonijos kultūros lobyną trukdo kai kurios priežastys; viena jų — tai kūrėjų transcendentinis palinkimas į metafizinę

Knyga, kaip tampa, margaspalvė juosta

VIKTORIJA MATRANGA

Anastazija Tamošaitienė ir Antanas Tamošaitis. *Lithuanian Sashes*. Toronto: Lietuvių tautodailės institutas, 1988. 316 psl. Knyga gaunama pas leidybą: The Lithuanian Folk Art Institute, 1573 Bloor Street West, Toronto, Ontario M6P 1A6, Canada. Knygos kaina — Kanadoje 50 kanadietiškų dolerių, primokant ir persiuntimo išlaidas; Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir kitur — 50 JAV dolerių, įskaitant pašto išlaidas. Knyga gaunama ir „Drauge“: kaina — 45 dol., su persiuntimu — 48 dol. Illinois valstybės gyventojai prideda 3.60 dol. valstybės mokesčių.

Tamošaičių knyga *Lithuanian Sashes* yra akademinio lygio puošnus leidinys anglų kalba. Ji yra Antano ir Anastazijos Tamošaičių daugelio metų tyrimo, praktikos ir bendradarbiavimo rezultatas. Šioji knyga, išleista Toronte, iš dalies su Kanados valdžios parama, išvaizda ir turiniu prisiglaudžia prie savo vyresnį sėserių *Margučiai* ir *Tautiniai drabužiai* knygų lentynoje. Visa trijulė tokio pat dydžio, panašiais juodais viršeliais ir antraštėmis — Antano Tamošaičio charakteringai dekoratyviniu šriftu. Spaustuvės šriftas šioje knygoje dailiausias ir maloniai skaitomas. Tamošaičiams įgyta patirtimi lavinantis savo knygų leidyboje, šita knyga yra įspūdingiausia iš visų. Paprastam žmogui būtų gyvenimo viršūne išleisti

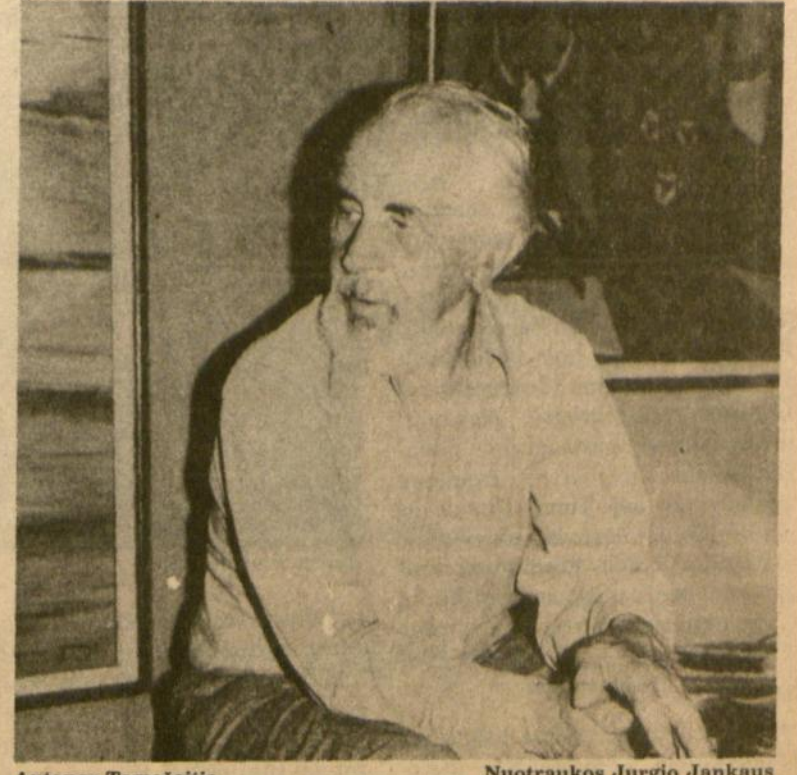
tikrovę, kurią neigia komunizmo teoretikai. Anot dr. Griniaus, komunistų priešiškas metafizikai ir bet kokioms religinėms formoms tuo pačiu tampa priešingu sąžinės laisvei. Jis rašo: „Asmens laisvė, sąžinės bei tikėjimo laisvė, socialinė laisvė, profesinė kūrybinė laisvė ir tautos politinė laisvė yra tarpusavyje susijusios ir beveik neatskiriamos. Todėl *kas nepripažįsta sąžinės laisvės, tas nepripažįsta nė kūrybos laisvės*, o kas neigia tautos laisvę, tas nepripažįsta nė kūrybos laisvės“. Knygoje *Grožis ir menas* dr. Grinius teisingai pažymi: „Jei prieš komunistą koks nors menininkas sako, kad jis nesąs politikas, o tik dailininkas arba poetas, iš tokio vyro komunistas turi teisę pasijuokti: kas negina visų žmogiškų vertybių su laisve priešakyje, tas nėra vertas nė estetinės laisvės kūryboje“.

Nes kas nori laisvės estetinėms vertybėms kurti, tas įsipareigoja ginti visas kitas žmogiškas vertybes, o tai ir yra bendražmogiška įpareigojanti politika.

Edita Nazaraite

Anastazija Tamošaitienė

Antanas Tamošaitis

Nuotraukos Jurgio Jankaus

nors vieną iš šitokių tomų, bet kai kalbam apie Tamošaičius, tai kalbam ne apie paprastus žmones. Šie du tautodailės istorikai-dailininkai pašventė savo visą profesinį ir asmeninį gyvenimą lietuvių liaudies meno puoselėjimui. Mes jų produktyvumą ir nuopelnais esame išpaikyti, tad jau laukiame šitokio lygio knygos naujos tautodailės srities medžiagai sutelkti ir atskleisti. Kad ši knyga yra Tamošaičių ilgų metų darbo susumavimas yra faktas, išryškėjantis bibliografijoje, kurioje išvardyta 18 jų abiejų straipsnių, rašytų apie lietuviškas juostas. Knyga parodo jiems būdingą rūpestingumą ir kruopštumą, taip atidžiai suorganizuojant ir įvykdant tokį platų užmojį.

Knygos tekstas paruoštas dviem dalim (su atskirais turinio sąrašais) ir, sąkyčia, trečia dalim, kurią sudaro dokumentacija. Pirmoji dalis „Tradicijos“ parašyta Antano Tamošaičio (vertimas Nijolės Gražulienės); antra dalis „Juostų audimo technikos“ rašyta Anastazijos Tamošaitienės (vertimas Vidos Stanevičienės). Rašymas yra menas ir meilės darbas, o vertimas taip pat menas. Abi dalys lengvai skaitomos. Pirmos dalies vertime jaučiamas Antano Tamošaičio stilius ir išsireiškimai. Antros dalies vertimas išlaiko technišką standartą ir priderina teksto turinį pirmajai daliai, be dažnų kartojimų.

Knygos organizacija sudėtinga ir imponuojanti, kaip tinka leidynei, kuris yra ir meno knyga, ir istorinė studija. Dokumentacija užima bent 28 smulkiomis raidėmis puslapius, kuriuose nurodoma iliustruotų juostų kilmė, dydis, savininkystė ir amžius. Vien tik šis sąrašas aiškiai nušviečia, kiek Tamošaičiai ieškojo, ir kiek rado duomenų, ir kaip tuos istorinius palikimus surinko ir interpretavo jų visumą. Labai naudingas žodynas su lietuviškais terminais skliausteliuose paaiškina komplikotas technikas. „Index“ rodyklė pateikia angliškų ir lietuviškų terminus, vietovardžius ir pavardes. Žemėlapiai svarbūs visiems, norint suprasti sričių, apylinkių ir vietovių giminių vartojimą. Visa knyga sudėta patraukliai. Švarus užbaigimas truputį nukenčia antroje dalyje,

kur spaustuvės teksto rinkimo korektūros klaidų dažniau pasitaiko negu pirmojoje knygos pusėje. Gale antros dalies truputį užkliūva pridurta pabaiga, pavadinama „Conclusion“, kuri nėra rašinėlis stengiasi prijungti lietuvių audėjų prie Kanados įvairialypės kultūros, bet iš tikrųjų yra atsiskaitymas ir padėka už Kanados valdžios paramą. Maža detalė, bet šis skyrelis gal galėtų būti pavadintas „Postscript“ ar panašiai, vietoj „Conclusion“.

Knyga turi 316 puslapių, iš kurių 163 yra skirti spalvotoms iliustracijoms. Šios spalvotos iliustracijos yra trijų rūšių: 1) fotografijos, kurių kiekvienoje išdėliota po 5-20 juostų, 2) vadinami „photo colour graphic plates“, kurie atrodo kaip nufotografuoti švelnių spalvų piešiniai, ir 3) „colour lithographic plates“, kurie yra keturių ryškių spalvų schematiniai braižiniai, dažnai Antano Tamošaičio piešti 1930 dešimtmečiu. Antroje dalyje — juoda/balta nuotrauka, schematiniai juostų raštų braižiniai ir virvutė pynimo bei įvairių irankių piešiniai. Gražiai išdėstyti puslapiai, sklandžiai seka skyrelių pavadinimai ir aiški-

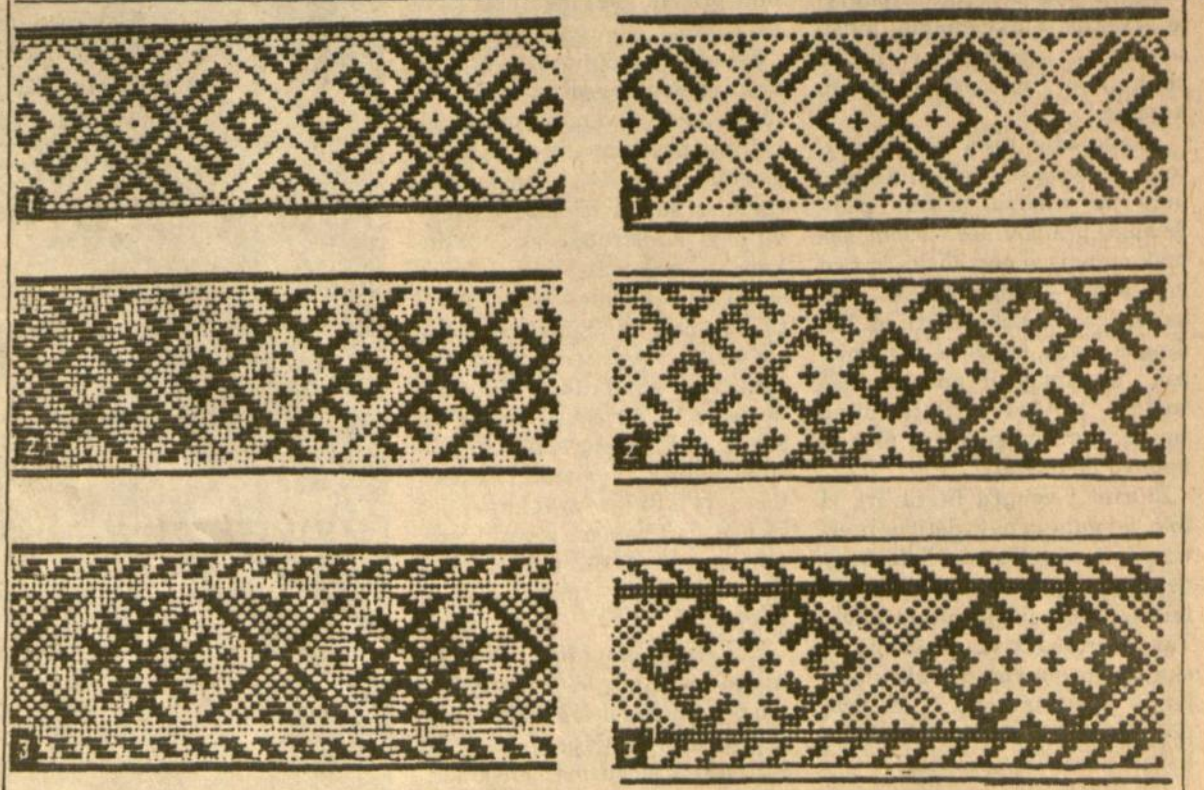
nimai. Vien tik iliustracijų organizavimas bauginantis — tiek juostų fotografuoti, numeruoti, išvardyti ir dokumentuoti! Tamošaičių nuopelnai juostų ir apskritai audimo menui ir istorijos studijoms yra nepalyginamos reikšmės, bet abiejose dalyse abu kukliai apie savo veiklą trečiuoju asmeniu pasakoja. Minimas Antano audinių rinkimas 1920-1930 metais ir dėstymas mokslinėse institucijose ir taip pat Anastazijos įnašas austų kilimų įforminimui (kaip ji peršoko sujungtų juostų patiesalo tradiciją ir išvystė pilną, vientisą kompozicijos supratimą).

Pirmoji dalis — įdomus pasakojimas, antroji dalis — specialistams. Tikriausiai retas skaitytojas imsis kiekvieną šios knygos žodį skaityti ir gilintis į abi dalis, nei skaitys skiltį po skilties, bet tikriausiai, versdamas knyga, skaitys atskiras dalis. Priimant tokias skaitymo sąlygas, yra visiškai suprantama, kad dažnai tekste primenama juostų „nežinomoji“ simbolika, juostų pritaikymas visokiausiems praktiškiems reikalams ir įvykiams ir juostų paskirtis būti meilės dovanomis. Man skaitant knyga, tiesiogiai vieną puslapį po kito, tie pakartojimai pagaliau mane paveikė, leisdamis geriau

suprasti juostų reikšmę asmens ir mūsų tautos gyvenime.

Tamošaitis aiškina juostų archeologinio palikimo duomenis, nurodo, kaip dabar suprantame juostų gaminimo technikos vystymąsi ir pritaikymus gyvenimo raidoje. Juostos nuo senovės buvo vartojamos buitiniams reikalams. Pintos juostos nešė pintines, pririšo varpelius ant gyvulių kaklų. Buvo naudojamos žmonių aprangai — moterims kojines prilaikyti, vyrams kaip kaklaraščiai, ir visiems kaip visokios diržai. Juostos turėjo garbingą vietą žmogaus gyvenimo eigoje, pradedant lopšelyje su krikštytom iki karsto nuleidimo į duobę, o vestuvės tai buvo ypatinga juostų šventė. Mergaitės nuo pat ankstyvos jaunystės išmoko kaip kaspinėlius ir virvutes pinti ir ilgainiui tobulino savo meną, slapstėsi nuo kitų su naujais raštais, išmokdamos austi pagal skirtingus audinių reikalavimus iš motinų ir kitų šeimos narių.

Tamošaitis apibūdina juostų spalvų simboliką: raudona tai kraujas ir gyvybė, saulė ir viltis; mėlyna tai dangaus misterija — spalvos, kurios atbaido piktašias dvasias. Juostų audimo ritmas ir pakartojimai intymiai susiję su daina. Tamošaitis ir užsimena, (Nukelta į 2 psl.)

Raštuotų juostų pavyzdžiai iš Anastazijos Tamošaitienės ir Antano Tamošaičių knygos „Lithuanian Sashes“ — kairėje pozityvus, dešinėje negatyvus motyvai. (Reprodukuota su autorių leidimu.)

Šiame numeryje:

- Kūrybinė laisvė ir socialistinis realizmas • Lietuviškos juostos • Lietuviai Vidurio Europos literatūrų šventėje • Peter Esterhazy apie Rytų Europą • Chicagos teatruose • Laiškas iš Rochesterio • Jono Strielkūno eilėraštis • Dramaturgas Kazys Saja • Vakaronė, skirta 1918-1919 metų Lietuvai • Naujos knygos • Nijolės Martinaitytės ir Petro Aglinsko kamerinis koncertas

Lietuviai poetai Vidurio Europos literatūrų šventėje

Vilenicos olos, kristalais pasi-puošusios „požeminės katedros“ Slovėnijos kalnuose, jau keli šimtai metų masina turistų armijas. Prieš trejus metus, Slovėnų rašytojų sąjungai įsteigus tarptautinę literatūros premiją, pavadintą „Vilenicos kristalu“, ši vietovė tapo ypatingu simboliu. Premija skiriama už Vidurio Europos kultūrinėje erdvėje pagimdytus kūrinius, kurie „su ypatingu estetiniu įtaigumu išreiškia tautų nuo Baltijos iki Adrijos, nuo Berno iki Belgrado patirtį“. Todėl dabar į Vilenicą kiekvieną rudenį keliauja ypatingi piligrimai – kūrybinės ir politinės laisvės siekiančių, bendro likimo vienijamų tautų rašytojai.

„Vilenicos kristalo“ premijos suteikimo proga Vilenicoje vyksta literatūrinės popietės, diskusijos, spektakliai, koncertai. Šįmet į šią Vidurio Europos rašytojų šventę įsijungė ir lietuviai poetai Marcelijus Martinaitis bei Judita Vaičiūnaitė. Neseniai išėjusiame metraštyje, pavadintame *Vilenica 88*, randame juodviejų bei Tomo Venclovos eilėraščius lietuvių, slovėnų ir anglų kalbomis. Premijos konsultantų sąrašė minimas New Yorke gyvenantis rašytojas Algirdas Landsbergis – vienintelis „patarėjas“ iš Amerikos.

Trys lietuviai poetai natūraliai įsikioja į metraštyje atstovaujamą Vidurio Europos rašytojų šeimą – šalia Česlovo Milošo, lenkės Ewa Lipska, vengro Sandor Csoori, čeko Miroslav Červenko, slovėno Andrej Inkret ir 20 kitų autorių. Jų poezija pa-

Judita Vaičiūnaitė

tvirtina metraštyje išreikštą Slovėnų rašytojų sąjungos idėją, kad Vidurio Europa yra ne tiek geografinė, kiek dvasinė erdvė, kurios sienas apibrėžia ypatinga intelektualinė bei meninė patirtis ir idėjos – tolerancija, neagresyvumas, abipusis supratimas, pluralizmas ir daugialypumas, kurie atsispindi šio regiono rašytojų kūriniuose.

Iniciatyvos burti Vidurio Eu-

ropos rašytojus neatsitiktinai emėsi slovėnų autoriai. Slovėnijos, kaip ir Lietuvos, istorijoje poezija vaidina nepaprastą vaidmenį. Tiksliai poetinio žodžio dėka slovėnai išsilaikė kaip tautinė bendrija. Literatūra slovėnams buvo pakaitalas, kompensuojantis už istorines negandas ir politinius nuostolius.

Pėnai metų Vilenicos premija buvo suteikta vengrų rašytojui

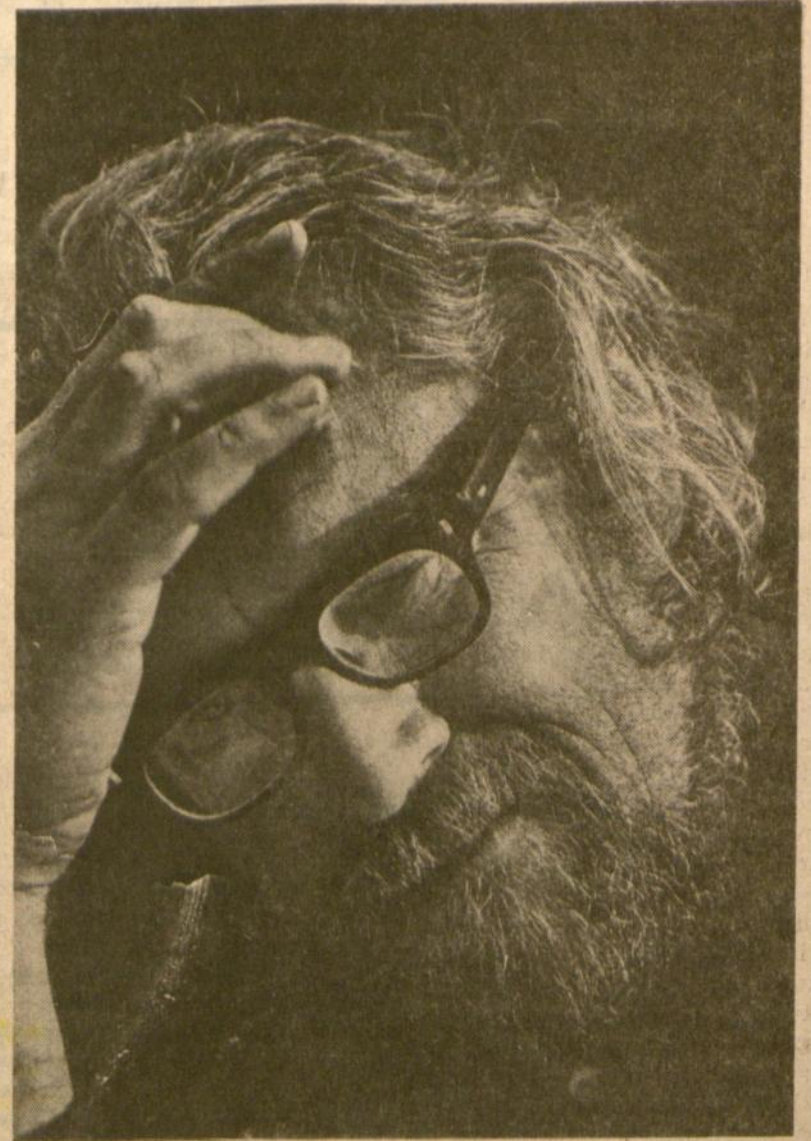
Peter Esterhazy, kuris daugiau negu kuris kitas autorius pasuko moderniąja vengrų proza nauja linkme. Prieš dešimt metų Vengrijoje daug triukšmo sukėlė Esterhazy *Gamybinis romanas* – šeštojo dešimtmečio socialistinio realizmo literatūros parodija. Vengrijos tikrovę aštriu kritišku žvilgsniu perveria ir jo knyga *Įvadas į beletristiką*, kurioje jis suderina savo penkis įvairiais

avangardiniais stiliais parašytus trumpus romanus.

Brandžiausiu Peter Esterhazy kūriniu Vilenicos jury komisija laiko jo romaną *Širdies pagalbiniai veiksmažodžiai*, kuriame jis aprašo savo motinos mirtį. Romano pavadinimas nurodo į faktą, kad vengrų kalboje nėra pagalbinių veiksmažodžių – į tai, kad žodžiais neįmanoma apimti sudėtingų tarpžmogiškų santykių ir žmogiškų išgyvenimų. Biologinį ir metafizinį motinos mirties faktą teįmanoma išreikšti širdimi; neatperkamą nuostolį tegalima pavaizduoti amžinai žmogišku jausmu, „pagalbiniais veiksmažodžiais“.

Šiam romanui, kaip ir visiems Esterhazy kūriniams, būdinga dviguba perspektyva. Kiekvienas puslapis padalintas į dvi dalis: viršuje rutuliojama fabula, apačioje autorius kalba apie savo jausmus, rašant šį romaną, ir analizuoja kūrybinį procesą. Po žodžiu „pabaiga“ jis dar prideda sakinį: „Vėliau aš visa tai aprašysiu tiksliau“. Romano pagrindu – vėsaus racionalumo ir gilaus jausmo kontrapunktas. Vilenicos jury komisijos nuomone, Esterhazy atstato ryšį tarp literatūros ir gyvenimo, o jo kūryba yra stambus vengriškas įnašas į modernią Europos literatūrą.

Dalyvaudami Vilenicos literatūrinėje šventėje, lietuviai rašytojai taip pat padeda atstatyti ryšį tarp jau beveik 50 metų priversta į Rytus kreipiamos lietuvių kultūros ir Vidurio bei Vakarų Europos. Lietuviams čia atsiveria dar vienas langas į pasaulį. Tikėkimės, kad ši graži Vilenicos tradicija bus tęsiama ir ateityje. **jp**

Marcelijus Martinaitis

Nuotrauka Algimanto Kunčiaus

Knyga, kaip tampriai suaušta, margaspalvė juosta

(Atkelta iš 1 psl.)

kad juostų raštai išauga iš technikos ir geometrijos galimybių. Pagal vartojamas stakles, lietuviški raštai kartais panašūs į Šiaurės ir Pietų Amerikos indėnų. O mes matom iš šitos knygos iliustracijų, kad tu geometrinis kristalinių raštų yra tiek daug ir tiek skirtingų, kad jie nesuskaičiuojami ir nepakartojami, kaip žvaigždės ar snaigės. Labai įdomi skiltis, kurioje Tamošaitis nušviečia juostų rinkimo, spausdinių ir parodų istoriją.

Kaip Tamošaitis romantiškai ir vaizdžiai aptaria, tai juostų audimas buvo jaunystės darbas, kupinas svajonių ir vilčių. Neišaiškinti simboliai buvo mergaitės irišimas meilės dainų ir svajonių apie savo mylimąjį. Jaunieji žmonės vienas kitam dovanodavo rankdarbius – mergaitė savo būsimajam juostą už bernuželio mylimajam padovanotą išdrožintą audimo prietaisą. Moters individualybė, dvasia ir mintys išsireiškė per audimą, kuriuo ji parodė pasauliui (nors jis tuomet jai buvo ir gan mažas pasaulis) savo darbštumą ir gabumus. O juostų audimas buvo poilsio užsiėmimas – pertrauka nuo sunkesnių darbų lauke ir namų ruošėje ar atgaiva nuo didesnių audimų darbų. Šitie Tamošaičio pasakojimai man įstrigo mintin, pagalvojant, kaip mes miestietiškam 20-ojo amžiaus gyvenime šitam krašte praradom ir savo jaunystės esminę dalį, ir savo tautos šeimos tradicijų perdavimo tinklą. O ką mes turime, kas galėtų prilygti tokio „laisvalaikio“ produkcijai?

Tamošaitienės rašyta knygos dalis yra turbūt svarbiausia lietuvių liaudies meno perdavimui plačiajam pasauliui. Toks techniškas, smulkmeniškasis išaiškinimas lietuvių unikaliuos liaudies meno šakos yra labai svarbus pasiekimas lietuvių audimo pripažinimui. Audimo mene jau seniai girdime iš daugelio audėjų, kad joms trūksta ang-

tais) pastatė Kauno teatras. O mūsų laikais, šia drama pagrįstas, buvo sukurtas pasaulinėje scenoje pagarsėjęs miuziklas „My Fair Lady“.

Juoz. Pr.

ly kalba nagrinėjimo visų skirtingų metodų, nuo siūlų verpimo, dažymo iki staklių rūšių ir paskirų įrankių. Tamošaitienė aiškina Lietuvos sričių stilius, medžiagos ir metodų skirtumus, detales, kaip užbaigimo kutų įvairybės. Įdomiai prideda megztų ir kablukų ristu juostų aiškinimą. Parodo retai turbūt žinomą vartoseną – ipynimą reikšmingų drabužių ir audeklų gabaliukų į juostos galus – panašiai, kaip Amerikos moters sukurpdydavo mylimus ar reikšmingus drabužius ir skiautes susiūdavo į lovos užtiesalus (quilts).

Anastazijos Tamošaitienės ir Antano Tamošaičio knygos „Lithuanian Sashes“ (Toronto: Lietuvių tautodailės institutas, 1988) titulinis puslapis.

Su šita knyga, *Lithuanian Sashes*, Tamošaičiai sukūrė ne tik puikų leidinį svetainių staliukams, kaip angliškai vadiname, „coffee table“ knygą, ar meno objektą, ypač tinkamą dovanoti, kaip aprašytos juostos kad buvo dovanojamos. Bet jie taipgi sukaupe šios tautodailės šakos istoriją ir sujungė vieną vietą – sklandžiai, kaip tampriai suaušta, margaspalvė juosta. Patys Antanas ir Anastazija Tamošaičiai savo žiniom, gabumais, pavtarum ir pasišventimui yra tapę gyvi tautodailės archyvai. Su šita knyga jie vėl parodo, kad jei ne jie, tai niekas kitas iševijoje nebūtų galėję tiek surinkti medžiagos ir taip nuodugnai pristatyti meną ir istoriją tos kuklios juostos, kurią mes visi taip lengvai ir paviršutiniškai primam kaip mūsų tautiškumo apraišką.

Vengrų rašytojas apie Rytų Europą

Ką reiškia būti Rytų europiečiu? Į šį klausimą jau penkiasdešimt metų bando atsakyti Rytų Europos rašytojai, išgyvenę tai, ko nepatyrė autoriai, gyvenantys kitose pasaulio dalyse. Pėnai susilaukėme dar vieno idomaus atsakymo iš jaunosios rašytojų kartos atstovo – žymiausio vengrų avangardinio romanisto Peter Esterhazy. (Peter Esterhazy neseniai buvo apdovanotas Slovėnų rašytojų sąjungos įsteigta tarptautine literatūros premija, pavadinta „Vilenicos kristalu“ – žr. viršų straipsnį „Lietuviai poetai Vidurio Europos literatūrų šventėje“).

„Mes esame Rytų europiečiai: mūsų nervai įtempti, mūsų tualetinis popierius kietas“, sako Esterhazy. „Mūsų kultūra žiūri į Vakarus, o mūsų gyvenimas į Rytus... Tai klasiška „nei šen, nei ten“ situacija. Arba, jei turi pakankamai talento, esi ir čia ir ten tuo pačiu metu. Toks dualizmas, tokia egzistencija, tarpduryje – ryškūs kiekviename mūsų judesyje, kiekvienoje mūsų reakcijoje ir, aišku, mūsų knygoje“.

„Mano šalis“ tęsia vengrų rašytojas, „kovoja su ekologine krize, nors jai niekad neteko pasi-džiaugti pramoninės visuomenės malonumais; ji nori susitaikyt su gamta, bet – saugumo dėlei – tebenori gamtą užkariauti; jai būdingas visų „labdaros visuomenių“ išsekimas ir apatija; mes turime moterų išsilaisvinimo sąjūdį, nors mūsų vyrai niekad nebuvo išlaisvinti“.

Žiūrint į vengrų literatūrą iš tolo, jai galima pavydėti jos prestižo ir svorio. Tačiau Esterhazy perspėja, jog tai sunki našta, ne laisvės, bet bejėgiškumo išdava. Tai ne romantiška rašytojo ir skaitytojo vienybė, o juodu vieni-jantis bejėgiškumas. „Už savo prestižą mes mokame brangią kainą“, sako romanistas.

Jau pats faktas, kad literatūrai skiriama tiek daug dėmesio, pa-

radoksiškai reiškia, jog iš jos reikalaujama būti daugiau negu literatūra – primena Esterhazy. „Ji turi išreikšti mūsų laisvės geismą, būti mūsų parlamentu, išspėsti mūsų gyvenimo problemas. Dabar literatūros reikšmė, atrodo, ima mažėti, bet „parlamentas“ – visuomenė, skaitytojai – tebėra bejėgiai“.

Esterhazy skeptiškai nuteikia Rytų Europoje dažnai girdimas tvirtinimas, kad kuo didesnis skurdas, tuo ankštesnis mūsų romanų lygis. Anot jo, skurdas ir spauda dažnai gimdo moralinį orumą, bet ir tokiomis aplinkybėmis įmanoma rašyti blogus romanus. „Cenzūros bei spaudos dėka mes intensyviau domimės literatūra – uždrausto vaisiaus“ požymis – bet neturėtumėm pamiršti, kad kovos už laisvę metu parašyti dokumentai nebūtinai yra literatūra. Tačiau taip pat prisimin-kim, kad literatūra visad kokia nors prasme dokumentuoja kovą už laisvę“.

Esterhazy erzina per didelis Vakarų dėmesys sovietinei literatūrai, nes jis remiasi giliu politiniu nesupratimu. „Mane dirgina tas Sovietų Sąjungos adoravimas, susižavėjimas Gorbačiovu ir jo perestroikos skambaliukais“, – kalba rašytojas. „Mano skonių ir mano literatūros samprata užgauna tai, kad trečiaeilis sovietinis politinis nuotykių romanas susilaukia daugiau dėmesio už pirmąją knygą iš, sakykim, Rumunijos. Aišku, politinis nuotykių romanus yra svarbus įvykis šalies gyvenime, nes jis padeda žmonėms laisvėti, pravaldo orą, ir t.t. Bet jis visad liks tuo, kuo jis yra – pritaikomuju menu“.

Kur dabar stovi Rytų Europos literatūra? Anot vengrų rašytojo, jau prieš kokią dešimtį metų baigėsi jos absurdis periodas. Rytų Europos absurdiškumą penėjo fantastiškas prieštaravimas tarp iliuzijos ir tikrovės. Iš to karčiai

juokėsi ir apie tai rašė Mrozek, Hrabal, Konrad, Havel, Sorescu, Rozevič, ir daugelis kitų. „Bet mes jau nuo to pavargome – tai grotesko pabaiga. Vengrų kritikas Endre Bojtár sako, kad mūsų uždavinys yra nutildyti iš garsiakalbių tebesklindantį sapa-liojimą. Mums reikia vadinti daiktus jų tikrais vardais. Tragedija vėl pasidarė įmanoma, ironi-jai tebėra gyva“ – tvirtina vengrų romanistas Peter Esterhazy. **jp**

Tomas Venclova

Nuotrauka Vytauto Maželio

Chicagos teatruose

G. B. Shaw komedija „Pygmalion“

Vienas iš pirmaujančių šiame mieste – Court teatras (5535 South Ellis Avenue), veikiantis prie Chicagos universiteto, paprastai parenka daugiau klasiškinis veikalus, kurie turtingi menine verte ir svaresni savo mintimis, nesivaikant gatvės žmonių skonio, kaip kai kurie teatrai bando šia pigia priemone

patraukti žiūrovus.

Dabar Court teatras iki vasario 12 dienos stato George Bernard Shaw (1856-1950) komediją „Pygmalion“. Pavadinimas iš antikos poeto Ovido pasakojimo apie Kipro karalių, skulptorių, pamilusį savo paties iš dramblio kaulo sukurtą moters statulą. Šioje komedijoje centre yra mergaitė, gėlių pardavėja, kurią fonetikos profesorius ryžtasi išmokyti grynų anglų kalbos. Jam pavyksta. Jis šitaip naujai „atkuria“ mergaitę padaro net salonine dama ir pats ją pamilsta. Tačiau mergaitė pasiilgsta savo ankščiau turėtos laisvės, salonų manieros ją varžo ir ji ima maištauti, reikšdama nusi-statymų rūmus apieleisti, nors yra užsimezges romantinis jausmas jai iš profesoriaus ir iš kito vyro pusės.

Nors komedija nedaug teturi veiksmo, daugiau pagrįsta dialogais, bet režisierė Kyle Donnelly sugebėjo panaudoti visas situacijas įnešti gyvumo. Režisierė ne vien yra patyrusi Chicagos scenose, bet dirbusi ir Minneapoly. Publika seka vaidinimą su dėmesiu ir dažnais nusikvatojimais. Žiūrovui į akis krinta puikūs kostiumai, užsakyti iš New Yorko. Ir scenovaidis toks, kokį gal tik Goodman teatras turi: apuska scena, viskas tiksliai įrengta.

Aktorių patyrimas ir pasiruošimas stebinant. Tai profesionalai. Denise Du Maurier vaidinusi Broadway scenoje. Linda Emond dalyvavusi Colorado Šekspyro festivalyje. William Griffin studijavęs Catholic University of America dramos mokykloje. David New lankęs Goodman dramos studijas ir De Paul universitetą. Nicholas Rudall yra pats profesorius Chicagos universitete. Laura Whyte reiškiasi filmuose.

Pažymėtina, kad George Bernard Shaw „Pygmalijoną“ jau prieš pusę šimtmečio (1937 me-

Laiškas iš Rochesterio

Netikėta viešnia

Miela Aušra,

Šiomet užderėjo svečių ir viešnių iš Lietuvos. Užderėjo nelauktai ir beveik netikėtai. Netikėtai ne tik mums, bet ir jiems patiems. Vienos viešnios pusjuokiais paklausiau: „Kas atsitiko, kodėl iš karto tiek daug?“ Ji man, taip pat pusjuokiais, greitai atmetė: „Paleido parvežti dolerių“. Ir net nepasakė „išleido“, bet „paleido“. Nors esu sėslus, galima sakyti, amerikietiško ramaus kaimo gyventojas, bet ir tai pasitaikė susitikti nemaža tokių svečių ir viešnių. Su vienas tik prabėgom persimetėm po žodį, po kita, o su kitais spėjo užsi-megzti gal ir ne taip greitai nu-trūkstanti draugystė.

Mūsų parapijoje įprasta sekma-dieniais po mišų užsukti į žemu-tinę parapijos salę, išgerti skau-tų verdamos kavos, aptarti kokiųs bėgamuosius ar jau spėjusius pabėgti reikalus, šiaip sau pleptelėti ar tik akis į vienas kitą paganyti. Vieną tokį pra-ėjusio rudens sekmadienį paste-bėjau būrelyje žmonių besišneku-čiuojančias dvi viešnias. Vieną jau pagyvenusią moterį, o kita tokią šešiolikmetę mergaitiukę, pasipuošusią, čia kuris laikas jau iš mados išeinančiais, o tenai jaunimo labai trokštamais, nušu-tintais drobinukais, tenai net jau rašto kalbon įsirioglinusiu džinsų vardu vadinamais. Tą sekmadienį, matyti, kokie kiti reikalai patraukė dėmesį į šoną, kad su viešniomis neteko net akis akin susitikti, bet kitą sekma-dienį jau susitikom ir toji smulkutė šešiolikmetė visai kitą savo pusę atvėrė. Ji tik atrodė tokia jaunutė, ypač kai įsisprau-dė į „džinsus“, o iš tikrųjų jau bai-gusi anglų kalbą ir literatūrą Vilniaus universitete, išleidusi vieną poezijos knygą ir už ją gavusi Zigmo Gėlės vardo premiją, antras rinkinys jau lei-dykloje, trečią, išvažiuodama į Ameriką, užrakino stalčiuje, kad jau antrus metus bebaigias sū-nus, kur surades, nesuskaitytų. Turi ji ir vyrą, taip pat rašytoja, Patacką.

Beje, Aušra, tik dabar susi-zgrimbu, kad kalbu apie ją ir užmirštu pasakyti patį svarbiau-sią, nepaminū nei vardo, nei pa-vardės. Tai Tautvyda Marcin-kevičiūtė, jau lyg trečioji Marcinkevičių karta mūsų litera-tūroje. Buvo Jonas, po jo atėjo Justinas ir, dar šiam nenutilus, Tautvyda. Daug kas galvoja, kad Justinas yra Jono sūnus, o dabar ne vienas manęs paties klausė, ar Tautvyda Justino dukterė. Ne. Jie visi trys tik Marcinkevičiai, bet visiškai ne giminės.

Tautvyda su motina atvyko pas dėdę. Atvyko pamatyti ir Amerikos, bet ne jos krautuvį ar daiktų perteklius, bet jos litera-tūros, o ypač jos poezijos, kuri tenai anapus uždangos ne taip jau riešukučiomis pasemama. Tik visa bėda, kad pateko į tokį miestą, kur, bent lietuvių tarpe, trūksta bent kiek plačiau po amerikiečių poeziją besidai-rančių. Aš pats po poezijos laukus niekada labai nesidairiau (ar ne sarmata?), o pastaruoju dešimt-mečiu, kai visą dėmesį reikėjo sutelkti tik savo rūpesčiams, gerokai atitokau ir nuo bendrųjų kultūrinių vėjų bei vėjėlių, net ir nuo lietuviškų. Be to, ir jos rūpestį ne iš karto tesužinojav. Vis tiek kai kuo ji ir čia nustebo. Ypač nustebo čionykščiu lietu-vių poetų ir jų poezijos knygų gausumu. Kartą užėjo pas mane ir, kai po bendro ir kiek literatūra paspalvinto paplepėjimo, nuve-džiau prie spintelės, kurioje sudėtos mano turimos savų poetų knygos, ji nepaprastai nustebo jų gausa. Traukiau iš spintos knygą po knygos, šiek tiek pasakyda-

Jurgis Jankus

Nuotrauka Vytauto Maželio

mas apie jos autorių, o ji vartė, stebėjosi, užsirašinėjo, kol pri-trūko laiko. Ji niekada nemanė, kad lietuvių poezija tokia gyva, kad čia yra tiek naujų, visiškai tenai negirdėtų vardų. Ji girdėjo Nyką-Niliūną ir ji labai pamėgo, gal net labiausiai iš visų lietuvių poetų. Girdėjo Mackų, Radauską, Brazdžionį, šiek tiek Liūnę Su-temą, Aistį, Nagį, bet tokio Bradūno knygos jau buvo visiškai naujiena, o ką bekalbėti apie visą plejadą kitų.

Su amerikiečių poezija buvo blogiau. Mano knygų lentynose nebuvo net tokių kaip Robert Frost ar Walt Whitman, tai ką bekalbėti apie šimtus kitų. Šiek tiek pagelbėjo, kad tebebuvo prieš keletą metų prenumuotų *Triquarterly*, *Antioch Review*, *Ploughshares* ir dar kitokių. Kiekviename iš jų buvo po gerą pluoštą jai įdomios ir gal net ver-tingos medžiagos, bet dėl didelio svorio viską parsivežti jai buvo neįmanoma, tai pasiūliau gana padoriai atrodančias knygas vandalizuoti: išsikirpti tik ją dominančius lapus, o visa kita iš-mesti. Kai vėliau susitikau,

sakėsi prisikarpiusi geroką tomą. Jame tikisi rasti geros informa-cijos apie naują amerikiečių poeziją ir jos kryptis. Vilniaus universitete ji studijavo anglų kalbą ir anglų literatūrą, o dabar šalia savo poezijos ji spausdina tenykštėje spaudoje anglų poetų vertimus ir rašo straipsnius literatūriniais klausimais. Ne-jučia klustelėjau, kaip tenai yra su honorarais, ji šypsodamasi atsakė gražiu kalambūru, kad smarkiai dirbant, galima pra-gyventi ir nedirbant, vadinasi, daug rašant, galima pragyventi ir be tarnybos.

Kad ligi jos išvažiuavimo nebe-daug laiko bebuvo likę, tai, vos tik susipažinęs, paklausiau, ar ji sutiktų kurį vakarą pasidalinti savo poeziją su Rochesterio dailio-jo žodžio mėgėjais. Ji, net nesu-svyrvavusi, iš karto sutiko, ir va, lapkričio mėnesio penktos dienos labai lietingą vakarą gražus lietuvių būrys susirinko pabūti valandą kitą su jauna poete iš tenai, iš anapus geležinės uždangos, iš pa-vergtos Lietuvos.

Pasišnekėjimo pradžia ji pasi-rinko eilėraštį apie katedrą. Ne

ta, kuri tuo metu buvo mūsų lūpose ir mintyse, bet apie kitą senutę, apie kauniškę, kurion ją pačia, dar mažytę, vedžiojo tais laikais, kai bažnyčion užėiti buvo valstybinio masto nusikaltimas. Ir vedžiojo ne mama (nesumečiau paklausti, kodėl), bet tetulė. Galėjo būti ir todėl, kad tėvas buvo profesorius, ir šeima su bažnyčia, žinoma, jokių ryšių turėti negalėjo. Aš pats toje katedroje pirmą sykį buvau su Baisogalos pradžios mokyklos ketvirtą skyriaus ekskursija, paskum jau su Šeduvos vidurine mokykla. Kas ką aiškino pirmą kartą, nežinau, o antrą sykį mus čia vedžiojo ir aiškino kapelionas kun. Petras Rauda. Ne sykį vėliau teko po ją pasidai-ryti, bet Marcinkevičiūtės pave-džiojimas atsėrė visus kitus, Atsėrė ne man vienam, bet ir visiems kitiems. Ji per keletą minučių pravedė mus ir pro katedros architektūrinės ypatybės, ir pro altorių paveikslus, ir pro pjaustinius, ir pro vienuolika Mykolo Elviro Andrioli (Napoleo-no kario ir lietuvaiteis sūnaus) paveikslų, tam tyčia nutapytų šiai katedrai. Gerai išmąstytas pave-džiojimas po katedrą buvo tik įva-das į eilėraštį apie katedrą, kurio mintis taip lengvai perkeliama į dar visiškai tebegyva praeitį: *Elviro Andrioli, / didelėmis aprasojusių langų akimis žiū-rintis iš tremties, / kol bus nukryžiuotas tavo paskutinis sukilimo draugas...*

Iš išleistos knygos paskaitė tik porą eilėraščių. Kitus skaitė iš namie paliktų rinkinių, pamė-ginusi viską atkurti iš atmin-ties. Paskaitė, kaip laisto nuo senelės kapo parneštą tują, nes senelės kapas jau nebe kapinių zonoje, apie katakombas, kai ne-gavę nakvynės užkaltose persi-rengimo kabinose, turėjo atosto-gauti požemių urvuose lyg pir-mieji krikščionys, apie Tauridę: *— Ifigenijos nebėra Tauridėje. (Tauridės vardu pavadintas ir da-bar leidžiamas jos eilėraščių rinkinys.)* Apie Don Juaną ir apie naivia vienuolę, besiryžtančią vi-siems laikams su juo bėgti, bet... *deja, blogai, kad jūs neskaitėte apie mane romano, kitaip surik-tumėt: O, Dieve, mano! kaip viskas trunka neilgai.* Net ir apie kaktusą, kurių čia matė pas žmones ant langų: *Noriu kaktuso, noriu kaktuso, lyg tavo skruosto ir neskusto smakro... Tavo kaktuso — gyvo ir mažo, — tavo kaktuso atnešto man.*

Daugelis jos eilėraščių buvo iš skaudžių dienos įvykių. Ji palie-tė ir Černobilį, kur laukuose gal net nė kiekiai nebeauga (Černobil – ukrainietiška kietis, labai dažna ir Lietuvos patvorių aukšta žolė). Černobilis ir jos pačios šeimai yra atnešęs skausmo: vyro labai artimas draugas, grįžęs iš Černobilio, metus pasirges numirė. Ir dar nežinia, kaip bus toliau. Tuoj po

Černobilio nelaimės, Lenkijoje daktarai vaikams davė jodo, o Lietuvoj tą daryti nebuvo kada – visas kraštas buvo rengiamas pa-radams. Ji nepraeina tyloomis ir pro nežmonišką aplinkos taršą, kuri pastebėta tik tada, kai atvi-rumo politika leido prašnekti tei-sybei. Buvę garbinami tyriausi vandenys per vieną akimirką pavirto sveikatai kenksmingiausiais liūnais. Tai bėdai ji tą vakarą skyrė du eilėraščius: „Kraujažolė iš Kulautuvos“ ir „Žmogaus apsaugos rezoliucija 2000 metams“. Pirmajame smul-kiais žiedeliais kraujažolė, pasi-slėpusi tarp pušų, laukianti nesulaukianti tėvų stovyklos, nes... *fabrikai prieš srovę: nebegirdėt jau vasarotojų kalbų.* Tą švelniai išreikštą gražios vasarvietės mirtį ji atsveria tragišku šauksmu savo Žmogaus apsaugos rezoliucijoje. Čia ji kiekvieno posmo pradžioje šaukia: *NE-GALIMA. Negalima eiti į mišką... Negalima gerti vandens... Ne-galima bristi į jūrą... Negalima įkvėpti oro gurkšnio... ir pagaliau: Negalima nešauti į žmogų, nes... nes humaniškiau [ji] pribaigti iš paprasčiausio medžioklinio div-vamzdžio.* Juk taip taršos sužalo-tam žmogui reikės daugiau pasi-gailėjimo, negu sunkiai sužeis-tam žvėriui.

Jos įvaizdžiai, metaforos ir ki-tokios poetinės priemonės atrodo ne vien išjaustos, bet ir labai iš-mąstytos. Ji nevengia ir grynai mokslinių, rodos, su poezija nieko bendra negalinčių turėti terminų. Gal dėl to vienas jos pirmojo rinkinio recenzentų jos poeziją pa-vadinu nemoteriška. Tuo metu ji laukėsi kūdikio ir į tokią re-cenzento pastabą atsakė eilė-raščiu, kurį tegalėjo parašyti tiklatai moteris: *Taip arti manęs jau niekada nebūsi, / Kai tuo pa-taru noru kvėpuojame per puse, / Kai nematome dar vienas kito. / Tiklatai laikas mūsų akyse pakito, / Leis-damas pažvelgti į tave...*

Čia, Aušra, eilėraščio tik pra-džia, bet ir pradžios užtenka suvokti, kad vargu ar kuris vyras galėtų būti jo autorium.

Laiško galui, Aušra, dar norė-čiau paminėti vieno eilėraščio patį galą. Ir ne iš jos skaitytų, bet užkliuvusio, bevartant *Gyvybės graužatį*. Ir tą, man dingtelėjo, gal irgi tik moteris tegalėjo pa-rašyti. Va, tie jos baigiamieji eilė-raščio žodžiai: *O koks džiaugsmas / Keršyt meile už viską.* Tas dvi prieštarinčiausias sąvokas ji su-gėbėjo atkelti į tą pačią plotmę, kad iš jų gimė nuostabiai krikš-čioniškas teiginys. Žmogus juk taip dažnai mėgsta kerštauti, kerštu rodyti savo didybę, galia, pranašumą, bet kaip pasaulis pasikeitęs, jeigu jis pamėgintų kerštauti ne prievarta, ne nai-kinimu, ne plėšimu, ne persekio-jimu, bet kuklia, ramia, galiūnų dažnai pajukijama meile. Ar tada pasaulis nebūtų priartėjęs prie Dievo karalystės, o gal net ir gerą žingsnį į jį įžengęs.

Iki kito karto

Jurgis Jankus

Dr. Petro Joniko knygos sutiktuves

Praėjusiais metais Lituanis-tikos institutas išleido kalbininko dr. Petro Joniko naujausią knygą *Lietuvių kalba ir tauta amžių bū-vyje. Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*. Šį vei-kałą pirmą kartą žvilgsniu aptar-damas, k. brd. *Draugo* kultūrinio priedo 1988 m. lapkričio mėn. 19 d. numeryje rašė: „Sulaukti tokios knygos šių dienų mūsų išėivijoje yra didelis kultūrinis įvykis, o mokslo ir kūrybos pasauliui yra tikra šventė“.

Šventė tad bus ir šios dr. Petro Joniko knygos sutiktuves Chicagoje, kurios įvyks sekma-dienį, vasario 5 diena, 2 val. p.p. Lietuvių tautiniuose namuose. Su knyga dalyvius supažindins svečias paskaitininkas iš Roches-terio dr. Antanas Klimas, kalbo-tyros profesorius University of Rochester, New York.

Jonas Strielkūnas

LIETUVA

*Lietuva — akmuo prie slenkščio seno
Ir lietaus lašelis debes.
Lietuva — ugnis, kurią kūrenam
Ir kurioj sudegime visi.*

*Lietuva su pagonybės mitais,
Lietuva su šimtmečių lažu.
Lietuva — grėsmingas dinamitas
Tūkstančius sukilėlių lažu.*

*Mes visi tenai — gelmėj — užgimė
Po lenktu sukilėlio dalgiu.
Ir visus mus Lietuva augino
Tarsi lauką želiančių rugių.*

*Ak, rugiai, iškentę gruodžio vėją,
Ir keliai, nubėgantys kalvom,
Kažkada iš Lietuvos atėję,
Mes ir vėl sugrįšim Lietuvon.*

*Ir tenai, kur po ilgų klajonių
Amžiams žemėn atsiguls mana galva,
Nerašykite mano vardo, žmonės,
Parašykite, žmonės: Lietuva.*

Nauji leidiniai

• **WORLD LITERATURE TODAY** vol. 62 no. 3 (Summer 1988). A Literary Quarterly of the University of Oklahoma. Editor: Ivar Ivask. Žurnalas skirtas dabarties pa-saulinei literatūrai, liukusinio, didelio formato, puslapiu iliust-ruoti. Asmeniškąjį metinį prenu-merata 23 dol., įstaigoms — 35 dol. Adresas: World Literature Today, 110 Monnet Hall, Univer-sity of Oklahoma, Norman, OK 73019.

Visi korpusiniai šio numerio puslapiai skirti šiandieninei japo-niui literatūrai. O tai irgi yra akivaizdus liudijimas, jog šiais laikais visuotinės literatūros są-voکا nėra jau vien tik europinės literatūros sinonimas, kaip buvo atsitikę pastaraisiais šimtme-čiais. Iš tiesų Tolimųjų Rytų ir Pietų Azijos ir kitų tautų litera-tūros nėra jaunesnės ir menkes-nės už Europos antikinę literatū-rą, bet tik moderniaisiais am-žiais kurį laiką buvo praradusios savo aktyvumą. Tačiau šiandien ir kitų žemynų literatūros jau užima dėmesio vertas pozicijas. Tai rodo ir Nobelio literatūros premijos, skiriamos jau ne vien tik europiečiams. Sakysim, ir per-nykštė Nobelio premija teko egip-tietui Naguib Mahfouz.

O šio žurnalo numerio japonišk-asis akcentas susidaro iš tokių straipsnių: A Quest for Essential Simplicity: Japan's Vision — Ivar Ivask; West Looks East: *World Literature Today* and Modern Japanese Letters—William Rigger; Japan's Dual Identity: A Writer's Dilemma — Kenzaburō Ōe; an In-terview with Kenzaburō Ōe — Sanroku Yoshida; Yasunari Ka-wabata (1899-1972)—Sidney De-Vere Brown; Fumiko Enchi as Narrator—Van C. Gessel; Yo-shi-kichi Furui: Exemplar of the „In-troverted Generation“—Yoshio Iwamoto; Takeshi Kaikō's Para-dox of Light and Darkness—San-roku Yoshida; In Search of Epic: Gōzō Yoshimasa's „Osiris“ — James R. Morita; Japan's New Generation of Writers—Emiko Sakurai; Double Weave: The Fabric of Japanese Women's Writing—Amy V. Heinrich; Con-temporary Japanese Poetry — Makoto Ōaka; Theatre in Japan Today—David G. Good-man; Japanese Atomic-Bomb Li-terature — Yōtarō Konaka; The Influx of English in Japanese Language and Literature — Waka Tsunoda.

Pasauliniuose knygų recenzijų puslapiuose Rimvydas Šilbajoris šį kartą aptaria Antano Gustai-čio satyrinių elegijų rinkinį *Pakelėje ir pažadėtą žemę*. (k. brd.)

Prie Vilniaus katedros: protestas prieš tolimesnes Ignalinos jėgaines statybas.

Nuotrauka Kazio Daugėlos

„Pasirinkčiau šiek tiek kitokią savo biografiją...“

„Gimiau dabartiniam Pasvalio rajone (...) Man teberopinėjant po aslą, nuo džiuvos pasimirė tėvas, o po ketverių metų — ir motina. (...) Brolių paėmė kažkurio vienuolyno našlaičių prieglauda, o mane išsi-vežė motinos giminės į Žemaitiją. (...) 1943 m. baigęs Paukštakių pradžios mokyklą, net penkerius metus niekur nesimokiau. Tačiau tie įvykiai, kurie tuo laikotarpiu dėjosi kaime, ko gero, paliko manyje didesnę pėdsaką negu vėliau studijos aukštojoje mokykloje“, rašo savo autobiografinėje apybraižoje Kazys Saja, vienas iš populiariausių ir neabejotinai produktyviausių šiandieninių Lietuvos dramaturgų (*Tarybų Lietuvos rašytojai*, 1977).

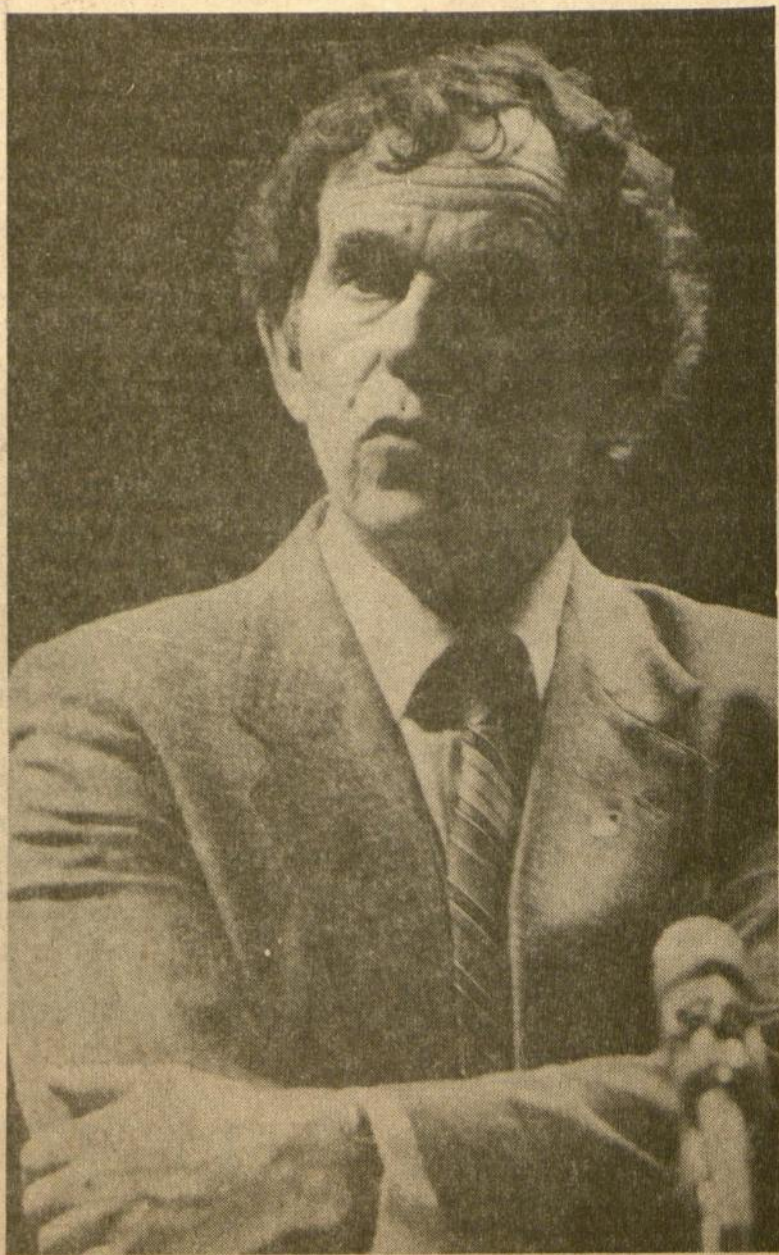
Kad ta vaikystė iš tikrųjų dramaturgo atmintin įsirezė ne pačiais šviesiausiais bruožais parodo ir keli sakiniai prieš dešimtį metų išleistoje to paties vardo autobiografijoje knygoje:

„Jeigu aš būčiau absoliučiai laisvas, aš pirmiausia pasirinkčiau šiek tiek kitokią savo biografiją. Mano obelys, mano tėveliai, nebūtų taip anksti numirė nuo ligų ir skurdo. Jei būtų buvusi mano valia, aš juos būčiau pavertęs pažangiais inteligentais, ir mano vaikystė būtų praėjusi tarp knygų ir protingų svarstymų apie visuomenę, meną ir grožį“.

Kūrybiškai reikštingas pradėjęs tik aukštesniojo mokykloje, šiandien Kazys Saja yra parašęs jau gal pusimtį ar daugiau scenos veikalų, kurių didelė dalis vaidinta visuose Lietuvos teatruose, o nemažiau jų specialiai skirta mėgėjų scenai, televizijai ir radiui. Charakteringa, kad ir pirmojo Sajos scenos veikalas komedijos „Lažybos“ premjera Klaipėdos teatre sutapo su valstybiniais egzaminais, autoriui tame pat mieste baigus dvi metus mokytojų institutą. O ir kitos ankstyvesnės komedijos — „Silva studentauja“ ir „Septynios ožkenos“ (1956) buvo pastatytos, Sajai dar tebeduodant Vilniuje, kur jis baigė Pedagoginio instituto Lietuvos kalbos ir literatūros fakultetą.

Pirmosiose komedijose, pilnose jaunatviškų išdaigų ir sarkastiškų pokštų, dar gana lengva plunksna palietęs kolūkinio ir studentų gyvenimo tuometinės aktualijas, netrukus Kazys Saja jau imasi gilesnių ir sunkesnių moralinių bei psichologinių problemų: „Pirmojoje dramoje“ (1961) atskleidžiamas mokytojo-dailininko susidūrimas su miesčionišku biurokratizmu, vienaveiksmėje dramoje „Moteris eina per lietuvių“ (1961) paliedamas tragiškas alkoholizmo pasekmes, pjesėje „Nerimas“ (1962) — tėvo ir sūnaus konflikta, o pjesėje „Saulė ir stulpas“ — sumiesčionėjusios visuomenės abejingumą viskam, išskyrus rūpestį savąja gerove.

Didelio pasisekimo susilaukė 1967 metais pasirodęs viena-veiksmių alegorijų triptikas („Maniakas“, „Oratorius“ ir „Pranašas Jona“), iškeliantis

Kazys Saja

Nuotrauka Vytauto Maželio

smurtą ir neteisę, smerkiantis nusilenkimą ir pataikavimą jėgai. Alegorinėmis situacijomis ir groteskine struktūra į triptiką panaši ir „Mamutų medžioklė“ (1968), kurioje, kaip ir triptike, žiūrovai pastebėjo ir aiškias paraleles su gyvenamąja santvarka, jos ydomis ir blogybėmis. Pastaroji pjesė jaunos režisierės Marytės Smilgaitės buvo pastatyta Chicagoje vykusio Antrojo pasaulio lietuvių jaunimo kon-

greso programos sudėtyje 1972 metais. Realistinio sukirpimo pjesėse — „Svetežeris“ (1970), „Poliglottas“ (1970), „Dilgėlių šilkas“ (1972) — iškyla tradicijos ir naujos kolizijos, individo ir visuomeninės aplinkos santykių problemos... Vėlesniųjų Sajos dramų struktūroje vis dažniau pastebimi tautosakos elementai („Devyniabėdžiai“, 1974; „Mediniai balandžiai“, 1977), realybė

susijungia su pasaka, mitu ar fantazija („Liepsnojanti kriaušė“, 1978; „Ubagų sala“, „Kelionė į Atata“, 1980; „Sielų mainai“, 1984). Daugelis Kazio Sajos pjesių yra išversta į visų Pabaltijo tautų ir kitų Sovietų Sąjungos respublikų kalbas, pastatyta jų teatruose, o taip pat ir Čekoslovakijoje, Vengrijoje, Vokietijoje ir kitur.

Lygiagrečiai su dramine kūryba Kazys Saja visą laiką reikišėsi ir beletristikoje. Pirmasis apsakymų rinkinys *Klumpės* pasirodė 1958 metais, o už kelerių metų ir kiti: *Vaistai nuo strazdanų* (1963), *Jurgis ant stogo*, *Palangoj ir kitur* (1963), *Po to, kai jie pavirto medžiais* (1976), *Pasakysiu kaip draugui* (1986). Ne vienas jo beletristinis kūrinys po kurio laiko davė temą ar buvo išplėstas į dramatinį veikalą („Devyniabėdžiai“, „Mėlyni balandžiai“, „Kelionė į Atatą“).

Taip pat Kazys Saja parašė ir keletą knygų vaikams (*Peštukai ir nykštukai*, 1967; *Už nevarstomų durų*, 1978; *Būrimas obuolio sėklom*, 1985) ir už vieną jų (*Ei, slėpkitės*, 1972) laimėjo valstybinę literatūros premiją.

Kazys Saja taipogi yra žinomas kaip labai geras ne vien savosios, bet ir iš viso literatūrinės kūrybos skaitytojas, pats vienas ar su kitais aktoriais dalyvaujantis literatūros vakaruose, išleisdamas bent keletą plokštelių. Jau ne kartą jis lankėsi ir šiame krašte, pasakodamas ir skaitydamas šionykščiuose lietuvių rateliuose. Prieš keletą savaičių vėl atskridęs į JAV ir jau susitikęs su Vakarų pakraščio lietuviams, Kazys Saja žada šio mėnesio gale apsilankyti Chicagoje ir Jaunimo centre, penktadienį, sausio 27 dieną, 7:30 v.v. Santaros-Sviesos rengiamoje vakaronėje skaityti savo naujausią vienaveiksmį „Blusu marintojai“, liečiantį jau šiandieninius persitvarkymo laikus, ypač saugumo darbuotojų ir jų taktininkų rūpesčius bei vargus... — at

Jono Dainausko prisiminimai apie 1918-1919 metų Lietuvą Balzeko Lietuvių kultūros muziejaus vakaronėje

Sausio 27 dieną, penktadienį, 7:30 v.v. Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje Jonas Dainauskas pasidalys savo prisiminimais apie 1918-1919 metų įvykius Kaune. Jonas Dainauskas priklausė nedaugeliui senesnės kartos žmonių, kurie savo akimis matė atgimstančią Nepriklausomą Lietuvą. Jis kalbės apie to meto gyvenimą Kaune, pateiks daug visiškausiai nežinotų ar nežinomų faktų ir vaizdų apie miestą, kuris tapo laikinąja Lietuvos sostine.

Po audringo Pirmojo pasaulinio karo įvykių, 1919 metais Lietuvos vyriausybė buvo priversta apeiti Vilnių ir persikelti į Kauną. Naujų, 1919-ųjų metų dieną lenkų karinės pajėgos užėmė Vilnių, į kurį jau brovėsi

sovietinė armija. Vokiečių kariuomenė traukėsi iš Vilniaus, nespriešindama lenkų daliniams ar bolševikų ginkluotoms pajėgoms. Mūsų gi tik organizuojamas kariuomenės batalionas buvo per silpnas kovai.

1919 m. sausio mėn. 2 d. lietuvių dar besiorganizuojančios Vilniuje ministerijos krovėsi raštinių daiktus į roges. Trejos porinės rogės sutalpino visų ministerijų raštinių turtą, visą išdą ir dar keliolika valdininkų. Nuo Lentvario stoties toji „vilktinė“ traukiniu atkeliavo į Kauną, kur nuo geležinkelio stoties ji pėsčiomis atėjo iki namų, kuriuose vėliau buvo Finansų ministerija, prie Maironio ir Donelaičio gatvių kampo. Tada tuose namuose sutilpo ne tik visos ministerijos,

bet dar keli kambariai liko neužimti.

Pats Kaunas tada buvo iš esmės lenkiškai-rusiškas. Lietuviškai kalbančių žmonių jame buvo reta. Žaliakalnio gyventojai daugiausia kalbėjo lenkiškai. Vilijampolė buvo apgyventa žydų, kurių daug buvo ir senamiestyje. Viešumoje jie kalbėjo rusiškai bei lenkiškai. Šančiuose geroka gyventojų dalis buvo vokiečiai. Lietuviškiausias buvo Aleksotas. 1918 metais per rinkimus į Kauno miesto savivaldybę buvo išrinkta: lenkų — 30, žydų — 22, lietuvių — 12, vokiečių — 6 ir rusų — 1.

Tvarka Kaune buvo smarkiai pakrikusi, miestas vokiečių okupacijos nualintas, nebuvo burmistro. Persikėlusieji į Kauną Lietuvos vyriausybei teko rūpintis ne tik krašto reikalais, bet ir paties Kauno tvarka. Tautinės lietuvių valdžios kūrimasis vyko su didžiausiais sunkumais, nes, pvz., Kauno policininkai kalbėjo rusiškai.

1919 m. sausio mėn. 17-19 d. miesto teatre įvyko Antroji Lietuvos Valstybės konferencija. Konferencijos metu, saugodamas JAV delegaciją, nuo vokiečių kulkos žuvo lietuvis karys Pranas Eimutis. 1919 m. balandžio mėn. 4 d. mažoje pašto rūmų salėje, Valstybės Taryba Lietuvos Respublikos prezidentu išrinko Antaną Smetoną.

Po Jono Dainausko paskaitos-prisiminimų bus vaišės. Visi, kurie domisi šiais tolimais laiko atžvilgiais, bet kiekvieno lietuvių širdžiai artimais įvykiais, kviečiami dalyvauti.

Naujos knygos

• **Povilas Petkevičius. LENKŲ OKUPACIJOJE IR JŲ KALĖJIMUOSE.** Chicago: autoriaus leidinys, 1988. Kalbą taisė Juozas Masilionis. Spausdino „Draugo“ spaustuvė. 190 psl. Kaina — 8 dol. Gaunama „Drauge“ — su persiuntimu — 10 dol. Illinois valstybės gyventojai prideda 0.64 dol. mokesčių.

Povilas Petkevičius

Ši knyga yra vieno Vilniaus krašto lietuvių asmenišką liudijimą. Sunku tokius dalykus nuspėti, bet ateityje knygelė gali būti tiek pat įvertinama kaip, pavyzdžiui, 1952 metais Vokietijoje išleista pulkininko J. Petruičio *Kaip jie mus sušaudė*.

Susipažįstame su autoriaus vaikyste sodyboje ant Ašmenos upės kranto. Jo šeimos ekonominis atsigavimas po Didžiojo karo yra ir visos Lietuvos atsistatymo ženklas. Šeima perka du arklius: „Vėl buvo daug džiaugsmo ir planavimo, kaip būtų geriau pasielgti. Iš pradžių norėjo tėvai pasilikti abu arklius ūkyje, bet trūko maisto ir sėklų laukams apėti. Galiausiai nutarė vieną arklių pasilikti, o kitą parduoti. Bet laikinai pasiliko abudu arklius, kad būtų lengviau suvežti statybinių medžiagų iš miško tvartams ir klėčiai statyti. Darbas ėjo sparčiai pirmyn, tėvui vadovaujant ir trims sūnams talkininkaujant“ (psl. 11). Įdomus ir vaiko pirmasis susitikimas su mokykla, kurią vedė lenkė mokytoja mažytėje mokyklėlėje: „Vėliau pamokos vyko normalia tvarka su pajaurinimais: mokinių mušimu, ant kelių klupdymu“ (psl. 13).

Atvyksta lietuvių mokytoja, kuri tėvams siūlo Povilą siųsti į Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją mokslą testu toliau. Jaunuolis apgyvendinamas Panamary bendrabutyje. Povilo sveikata sušlubuoja — jis pradeda atsikosėti kraujais. Daktaras liepia dvejais metais mesti mokslą. Jaunuolis stoja girininku mokyklon. Grįžusį Vilniun ji bendrabučio draugas užverbuoja rinkti Lietuvai žinias apie lenkų kariuomenę. Povilas įstengia suorganizuoti žinių rinkimo tinklą ir darbas sklandžiai sekasi.

1931 metų rugpjūčio mėnesį Povilas areštuojamas lenkų saugumo. Jis smarkiai mušamas, kad prispažintų pats kaltas ir išduotų bendradarbius. Jo kulnai

taip sumušti, kad kelias savaites jis tegali vaikščioti ant pirštų galų. Prieš teismą kalinamas Lukiškių kalėjime, kur sužino apie kitus lietuvių politinius kalinius. Skaitytojui vaizdžiai apibūdinama kalėjimo rutina.

Teismas jį nuteisia aštuoneriems metams sunkių darbų kalėjimo ir penkeriems metams dar atima pilietines teises. Iš Lukiškių kalyns pervežamas į Gardiną, o iš čia į Grudadz kalėjimą, kuriame išlaikomas iki tada, kai kaliniai evakuojami į rytus. Kaliniai vežami traukiniu nuo artėjančio fronto ir atiduodami į Šv. Kryžiaus kalėjimą Karpatų kalnuose. Vokiečiai užpuola Lenkiją. Tada prasideda baisi kalinių odisėja. Kaliniai pesti kolona išvaromi Rumunijos link. Pradeda eiti tūkstantis kalinių, o už kelių dienų jau tūbera gyvų likusių tik aštuoni šimtai. Išyrant Lenkijai, kaliniai pagaliau paleidžiami ir lietuvių iškeliauja Vilniaus kryptim. Čia knyga dar nesibaigia, ir skaitytojas toliau patirs, kokie svarbūs gyvenimo įvykiai atsitinka ir vokiečių okupacijos metu.

Knyga įdomi savo sklandžiai tekančiu pasakojimu, gausybe gyvų detalių iš tų laikų, tipiška lietuviška užslėpta ironija, net kai kalbama apie siaubingus gyvenimus. Ji lengvai skaitoma ir neabejotinai verta visų, besidominčių mūsų tautos žmonių nesena praeitimi, skaitytojų dėmesio.

• **Genrikas Songinas. VILNIAUS KRAŠTO LEGENDOS.** Chicago, 1988. Leidėjas Linas Rašla.

vičius. Aplankas ir vinjetės dailininkės Ramintos Lapsienės. Spausdino „Draugo“ spaustuvė. Kietais viršeliais, 128 psl. Knyga gaunama „Drauge“: kaina — 8 dol., su persiuntimu — 10 dol. Illinois valstybės gyventojai prideda 0.64 valstybės mokesčių.

Knygos autorius mirė 1977 metais. Šį pasakojimų rinkinį išleido jo vaikaitis, tad leidinys yra ir paminklas senelio atminimui. Knyga labai dailiai išleista. Kiekvienas pasakojimas prasideda puslapio viršuje Ramintos Lapsienės švariai atlikta, skoninga vinjete.

Skaitytojas knygoje ras vienuolika pasakojimų: Vilniaus katedra, Baltoji ragana, Vilniaus vagių karalius, Kūčių dienos medžioklė, Bernardinų vienuolyno požemiai, Jono akmuo, Blogas namas, Katedros dėmė, Gedimino kalno lobiai, Ilčiaus kryžius, Velykinis stalas. Daug šių pasakojimų rišasi su 1831 ir 1863 metų sukilimų įvykiais. Keliuose pasakojimuose svarbų vaidmenį vaidina Vilniaus požemiai.

Ramintos Lapsienės vinjetė Genriko Songino „Vilniaus krašto legendoms“.

Legendos ne visos vienodai apipavidalintos ir užbaigtos — kai kurios parašytos labai taupiai ir skaitomos daugiau kaip greitai škiecai, prie kurių gal norėta vėliau sugrįžti. Pasakojimų užuomazgos įdomios. Ypač vertas dėmesio „Bernardinų vienuolyno požemiai“, kuriame pasikartoja dviejų pistoleto motyvus. Šioji legenda baigiama labai drąsiai, nes istorinė romantika sudrasko vakar dienos įvykiai: „Išvežta Beržėnų šeima dingo Vorkutos taigose, ir jų kapus uždengė amžini ledų ir sniego klodai“ (p. 73).

(a. lt.)

Petras Aglinskas ir Nijolė Martinaitytė

Nuotrauka Jono Tamaličia

Poezija, muzika ir proza Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje

Aktorės Nijolės Martinaitytės ir muziko Petro Aglinsko kamerinis koncertas Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Chicagoje, įvyks rytoj, sekmadienį, sausio 22 dieną, 3 valandą popiet.

Koncerto programa susideda iš trijų dalių. Pirmojoje Nijolė Martinaitytė skaitys poeziją iš baroko, 19-ojo šimtmečio lietuvių tautinio atgimimo, Nepriklausomos Lietuvos ir išėjimo laikotarpiu.

Poezijos recitavimą gitaros muzika palydės Petras Aglinskas.

Antrojoje dalyje Petras Aglinskas gros solo muzikinius kūrinius. Trečiojoje — abu menininkai interpretuos linksmą Žemaitės novelę „Jeva“.

Po koncerto bus vaišės. Visi Chicago ir apylinkių lietuviai kviečiami atsilankyti į šią kultūrinę raiškos popietę.

Kauno prekyvietė 1918-1919 metais. Iš tolo, kairėje, dviejų aukštų rūmai, kuriuose vėliau dirbo Steigiamasis Seimas.